

From the Dayan's Desk #115

Rabbi Yona Reiss

From HaDorom: Teshuvos of HaRav Gedalia Dov Schwartz zt"l –
Even Haezer and Choshen Mishpat (Final Installment)

(Not for Distribution or Circulation)

סימן טז

בענין שינוי שם האב בגט

צום גדלי תש"ן

רשימת הדברים בענין שאלה חמורה בשינוי שם האב. עובדא הוה בבן שנתגדל ע"י אב חורג לאחר שאמו נתגרשה, והאב המאמץ בערכאות נעשה לאב כפי חוק האימוץ. אעפ"י שהבן הזה ידע אח"כ מי הוא אביו האמיתי, מ"מ נקרא רק על שם אביו המגדלו שהוא ג"כ כהן.

הנה האיש הזה בא להתגרש בבי"ד והעלים את כל הנ"ל מבי"ד, והאשה כבר קבלה הגט ממנו, ובגט כתוב שם אביו המגדלו ולא שם אביו הטבעי. הנה הבעל הנ"ל הוא איש אלם המתעסק בעימולים של "קאראטי" ואחת מן הסיבות של פירוד הזוג היתה שהי" מכה ומאיים את האשה וכבר ידוע זה, ובשום אופן לא רוצה לגלות שהוא בן מאומץ ע"י אחר, שאם תהי' ידיעה מזה שמבקשים ממנו שיבא לבי"ד לגרש עוד הפעם, יעמיד האשה הנ"ל בסכנת מכת רצח. ונשאלת השאלה, האם יש להתיר האשה הנ"ל בגט שכתוב בשם אביו המגדלו.

הנה כבר ידוע מחלוקת הפוסקים בשינוי שם האב. ועיין בשו"ע (אה"ע סימן קכ"ט ס"ק י') בדברי המחבר ובערוך השלחן (שם ס"ק ח"י"א). ועיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן קע"ג) שהתיר בשינוי שם האב בשעת הדחק. ובשו"ת עמק שאלה (סימן צ"ח) בדין מי שנתגדל אצל אחר וכתבו שם המגדלו בגט. לאחר מו"מ ארוך בדברי הפוסקים בזה הסיק דיש להכשיר.

חוץ מזה נתברר בב"ד שנשואין של הזוג הנ"ל נעשה ע"י חזן רפורמי, וכבר הורה מהר"ם פיינשטיין זצ"ל שלא חל עליהם דין קידושין (עיין באג"מ אה"ע ח"ג סימן כ"ה).

מכל הנ"ל בשעת הדחק וכדי להתיר האשה הנ"ל מחשש עיגון, יש להכשיר את הגט, והאשה הנ"ל מותרת לינשא. ויש להאריך עוד בכל זה.

גדלי דוב שווארץ

סימן יז

בענין גט ע"י זיכוי מיד הבעל

כ"ח תשרי תשנ"ד

לכבוד ידידי הנכבד המופלג בתו"י הרב חיים ג'קטר שיחי

אחדשה"ט,

הנה קבלתי מכתבו לפני יום הקדוש אודות המעשה הנורא שנעשה לסדר גט לאשה ע"י זיכוי בלי שום דעת ורצון הבעל והאשה חושבת שהיא מותרת לינשא בלי שום איסור של אשת איש. בלי להאריך בכל זה דעת גאוני קדמאי ובתראי לא התירו מעשה כזה. ועיין בשו"ת שרידי אש (ח"ג סי' כ"ה-כ"ו) שהאריך כדרכו בהיקף ובעיון בשאלה חמורה בענין נשים עגונות שהשתמדו בעליהן ולאחר משא ומתן ארוך בכל צדדי הענין בפרט בשאלת זכ"י להאשה בלי דעת ורצון הבעל ולבסוף מסיק "שמסתימת הראשונים משמע שאינם סוברים לא כמהר"ם ולא כדעת בעל פתח הבית שאפשר לכתוב גט לאשה בלא ידיעת הבעל, ועל כגון דא נאמר, וכי בשביל שאנו מדמים נעשה מעשה? ודי ישמרנו מלהכשל בדבר הלכה". לכן ה"גט" הנ"ל אינו גט והאשה הנ"ל אם תנשא בניי יהי' ממזרים ח"ו וצריכין לבקש עצות אחרות עפ"י הלכה ברורה להתיר האשה הנ"ל, ולא נכשל בדבר הלכה.

ברגשי ידירות,

גדלי' דוב שווארץ

סימן יח

בענין אשה עגונה מסורבת גט

יום ב' לס' לך תשנ"ג
לכבוד הרב המצוין ימין לוי נ"י רב דקהלת עזרה בצרות בסיאטל וואשינגטון
אחדשה"ט,

יקרת מכתבו הגיעה אלי עם תיאור הפרטים אודות השאלה החמורה בענין אשה עגונה שבעלה מסרב למסור לה גט. כפי מה שמובא במכתב מע"כ, סדר טקס הנישואין נעשה ע"י מנהיג רפורמי באוקלנד קליפארניא ולא הי' שם עדים כשרים כלל בין המוזמנים וגם אח"כ אכלו כולם מאכל טריפה, ובמשך זמן חיתונם גרו בשכונות שלא הי' שם ישוב יהודים שומרי תורה ומצות.

הנה כבר דנו בזה כמה מחברים ומצאו פתח להתיר כיון שמנהיג רפורמי הי' מסדר הקידושין ומבואר בשו"ת אגרות משה בכמה דוכתי שנישואין אצל רפורמיים אינו כלום בין מצד חסרון עדים ובין מעצם עשיית קידושין אצלם ע"ש (אה"ע ח"א סי' ע"ו-ע"ז, וכן ח"ד סי' ע"ה, ע"ו, ע"ז). [ומעניין שתשובה ע"ה נכתב להרה"ג ר' שלו' ריבקיין שליט"א (ז"ל) כשהי' רב בסיאטל]. וכן פסק הגאון מהרש"ם בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' ק"י) בעובדא שהמסדר הי' מן המתחדשים (רעפארמער) ומצוי טפי שיהי' העדים פסולים במעשה רב מהמתחדשים כזה וכו' ע"ש. וכן ראיתי בחוברת פסקי הלכה שפסקו כן בבית דין בארץ ישראל להתיר האשה לינשא בלי גט. לפי"ז מכל הנ"ל האשה [הזו] מותרת לינשא. יסלח לי מע"כ שכתבתי בקיצור מתוך הטרדא.

גדלי' דוב שווארץ

סימן יט

שאלה בענין היתר נישואין לאשה שנשאת בברית המועצות

אסרו חג כ"ד תשרי תשנ"ה
לכבוד ידידי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר שלום ריבקין שליט"א,
הרב הראשי ואב"ד דסעינט לואיס
אחדשה"ט,

ברצוני למלאות בקשתו אודות היתר האשה [...] הנמצאת במחנו. כפי מה שסיפר לי טלפונית וכן כתב מע"כ במכתבו אלי, האשה הנ"ל כבר נישאת בעיר קיעוו בברית המועצות במשרד המלכות נישואי ציוויל ב1984. בעלה כבר התפרד מהאשה הנ"ל לאחר בואם לארה"ב והוא נמצא בעיר לאס אנדזשעלעס ולא רוצה לשלוח לה גט אפי' לאחר כמה בקשות ממע"כ. בינתים האשה הנ"ל רוצה להתחתן ועומדת בקרוב לינשא ע"י ראב"י קונסרביטיבי הידוע למע"כ. לפי מה שגילה לי מע"כ הרבי הנ"ל נשמע למע"כ בעניני אישות ומע"כ בענוותנותו ביקש חוות דעתי בענין זה.

הנה בלי להאריך בדבר שכבר דנו גדולי הפוסקים להיתר בכה"ג נראה לי להתירה מכבלי העיגון ומותרת לינשא. בשו"ת קול מבשר (סי' ז' וסי' כ"ב) דן בזה בפרט ביוצאי רוסיא והתיר האשה מעיגון. הגאון רי"א הענקין זצ"ל שהי מן המחמירים בנישואי ערכאות כתב בספרו לב איברא (עמ' 20) שהקאמוניסטיס ברוסיא אינו ענין לנישואי ערכאות שבאמריקה. וכן עיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"ד סי' פ"א) בנידון האשה שבאה מרוסיא בדרך נישואין דערכאות והתירה לינשא בלי גט.

לכן עפ"י הנ"ל האשה [...] מותרת לינשא בלי גט. ודי יציילנו משגיאות.

בלו"נ חפצה,
ידידו,
גדלי דוב שווארץ

סימן כ
היתר נישואין
לאשה שנשאת ע"י ראביי ריפורמי

(פסק דין מב"ד דאמריקא מאת הגאב"ד לשעבר הרב משה הלוי שטיינברג זצ"ל, וחתמו עליו הרב גדלי' דוב שווארץ זצ"ל והרב שלום ריבקיין זצ"ל)

בענין היתר נישואין

לזכרון דברים

בדבר העגונה פ. אשת א. [השמות מפורטים בתוך התשובה] וגופא דעובדא כך הוא. הרב ב. סידר ג"פ כדמו"י בש.א. לאיש הנ"ל ונשלח הגט אלינו למסרו להאשה ע"י שליח. אמנם שמות הגט נכתבו לדאבוננו בלי דו"ח שלא כהלכה, לא כמו שכתבנו השמות למעלה אחרי שחקרנו ודרשנו היטב. ועל פי החלטת בית הדין החזרנו הג"פ להרב הנ"ל בזה שיסדר גט אחר. בינתיים הבעל נענש מטעם הממשלה במאסר ולא יכולנו להשיגו וגם אחר שיצא חפשי מאחר חיפוש היטב לא יכולנו למצאו. וכבר עברו יותר משנתיים מזמן נתינת הגט והאשה בוכה ומתחננת שנתירנה מחבלי העיגון.

מטעם זה – באתי לידי מסקנה, בהסכמת הגר"מ פיינשטיין שליט"א [זצ"ל], שאין עצה אחרת, בשעת הדחק כזה, רק שהסופר והעדים בש.א. יכתבו ויחתמו גט אחר ע"פ מינוי הראשון של הבעל קודם כתיבת הגט הראשון ולמסור את שני הגיטין – כמובן ע"י שליח – לאשה. נתאכזבנו בשמעינו מהרב ב. שהסופר וגם העדים כבר שבקו לכל חיים וכי גם הגט שסודר איננו, שהוא מסרו להרב ד. והאחרון קרעו לקרעים אחר שאנחנו פסלנו את הג"פ. קשה להאמין לדבריו וכדי בזיון וקצף. יהא איך שיהא הסופר והעדים וגם הגט איננו והאשה עגונה. כמה לילות נדדתי שינה מעיני מרוב צער ורחמנות על האשה האומללה הזו עד שנפתח לנו בעזהשי"ת פתח אחר להיתירה של אשה זו והוא: מהמסמכים ותעודת נישואין שתחת ידינו נודענו מה שגם שמענו מפי האשה שהנישואין שלהם

היו במשרד של ראביי ריפורמי במעמד של כמה קרובים ופסולי עדות. כאשר ראינו את תעודת הנישואין בלשון אנגלית בנוסח שלהם ז.א. ראביי ריפורמי, נחתם הראביי ואבי הבעל. האשה הצהירה וכן הוריה שהנוכחים במשרד הראביי היו רק קרובים וחוף מקורבתם לא דתיים, מוחזקים ומפורסמים לעוברי עבירה ומחללי שבת בפרהסיא.

בנוגע להראביי הרפורמי אין שום נדנדוד ספק שהוא פסול לעדות מפני שהוא מכת הכופרים בה' ובתורתו ועוברים על גופי תורה להכעיס בשאט נפש וביד רמה והם בכלל מה שפסק הרמב"ם [הל' עדות פרק א [הלכה] יח מובא בטוש"ע חו"מ לד:כב, דפסולים לעדות אף שלא מנאם חכמים בכלל פסולי עדות. וראה רמב"ם [הל' ע"ז פ"ב ה"ה. וידוע מש"כ הכנסת הגדולה אה"ע סימן מג אות קעט בשם הר"ם אלבול"י דבמוחזק לרשע א"צ לקבלת עדות ופוסלים אותו ע"פ חזקתו וכן מוכח מתשובת רמ"א סי' יב. וראה מחזה אברהם ח"ב אה"ע סי' מו ומהרש"ם ח"ב סי' קיא. ואף שהדיעות שהנוכחים בעת הקידושין היו קרובים שמענו מפי האשה והוריה שאינם נאמנים להעיד, ואף שאמרו במסל"ת, והא אין מסל"ת נאמן רק בעדות אשה ובאיסורי דרבנן, ומטעם זה היה לבי מהסס להתיר כאשר הארכנו בשאלה הדומה לזו בתשובתנו בסוף ספר מחזה אברהם ח"א, והבאנו מהמהרש"ם ח"ב סימן קי-קיא ויש בזה עיקולי ופשוטי.

בכל זה נעניתי ראשי למה שאמר לי הגר"מ פיינשטיין שליט"א [זצ"ל] מה שמסיק באג"מ אה"ע סימן פה דיש להקל במקום שאין למסדר קידושין חזקת כשרות היינו ראביי ריפורמי וכדומה דיש להם חזקת פסול, דיש להאמין להקרובים למה שהצהירו שלא היו שם אלא פסולי עדות. וראה אג"מ סימן עו-עז. ואין לך שעת הדחק ומקום עיגון גדול מזה.

בנוגע לנישואין האזרחיים בררנו שאלה זו בתשובתנו שם, וכבר טפלו בשאלה זו גאוני הדור להקל ולהחמיר. ואין עת ומקום האסף פה. ויש להקל בני"ד מטעם דהבעל אדעתא דקידושין הראשונים הוא בועל כמבואר בכתובות עג. וכן פסק הרמ"א סוף סימן לא. וכיון שהקידושין בטלן כאשר בררנו למעלה, והבעל בטעותו סבר שהם קידושין, כי אינו יודע להבחין בכשרות העדים, וסומך על קידושין של הראביי הרפורמי לא שייך לומר בזה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. והגר"מ שליט"א [זצ"ל] אמר לי שאף שהגר"א העניק שליט"א [זצ"ל] הוא מהמחמירים ביותר בנישואין אזרחיים, אבל בנידון כזה שלפנינו גם הוא מסכים שאינה צריכה גט ומותרת לעלמא.

מכל הלין טעמי התרנו את האשה העגונה לעלמא ע"י ב"ד של ג' כדת של תורה וה' יצילנו משגיאות.

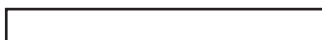
באנו על חתום כ"ט אייר תשל"ג פה נוא-יארק

משה הלוי שטיינברג, ראב"ד
גדלי' דוב בן אברהם שווארץ
שלום בן הרב משה דובער ריבקיין

חלק חושן משפט

סימן א בענין השגת גבול

י' שבט תשמ"ז

לכבוד ידידי הרב ר' בנימין שאנדלוב שליט"א
מנהל מדור הכשרות ע"י מועצת הרבנים דשיקאגא,

בתשובה לשאלתו אודות המכולת שמוכרת ג"כ מיני אפי' שרוצה בעלי' לפתוח חנות באותו הרחוב שהיתה כבר מאפי' ובעל המאפי' מוחה ורוצה שבעל המכולת ימכור מיני מאפי' רק מחנותו ולא להביא אותם ממאפי' אחרת. הנה נ"ל עפ"י הגמ' (ב"ב דף כ"א ע"ב) "אמר רב הונא ברי' דרב יהושע פשיטא לי בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב ואי שייך בכרגא דהכא לא מצי מעכב. בר מבואה אבר מבואה דנפשי לא מצי מעכב. בעי רב הונא ברי' דרב יהושע בר מבואה אבר מבואה אחרינא מאי תיקו" וע"ש ברש"י (ד"ה ואי שייך). דשאלה אם בני מבוי מאותו האומנות יכולין לעכב מלירד לאומנתם דזהו שאלת קא פסקת לחיותי דבנוגע לבר מתא אבר מתא אחריתי אם הוא משלם מס לא מצי הבן עיר לעכב על מושבו בעירו, אבל ממבוי למבוי אפשר שמעכב אפי' אם הוא שייך בכרגא דמתא, ע"ש בתוס' (ד"ה ואי שייך). ופסקו הראשונים הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ועוד עיין בבית יוסף (חוי"מ סי' קנ"ו) דכיון דלא איפשטא לא מצי מעכב עלי'. וכן בשו"ע (סי' קנ"ו ס"ק ה') במחבר ורמ"א וע"ש בסמ"ע (ס"ק ט"ז) שהאריך לבאר דברי המחבר שנראה שיש שני טעמים. טעם א' מצד בני מבוי משום רבוי הנכנסים ויוצאין וטעם ב' משום פיסוק חיותו ע"ש.

מ"מ בעניננו שהמקום של שתי החנויות הוא רחוב גדול מפולש דלא שייך הטעם של ריבוי הנכנסים ויוצאים רק הטעם של פיסוק חיותי לפי דעת הפוסקים אינם יכולים לעכב עליו כיון שהוא מבני העיר. וע"ש בביאור הגר"א (ס"ק כ') שהביא ד' חילוקים בדין זה וכן עיין בערוך השלחן (ס"ק ז') שהזכיר כמעט כל הנ"ל וכתב עוד שאין חילוק בין שבא לעשות איזה אומנות ובין שבא לפתוח חנות למכור סחורה ע"ש. לפי"ז נראה שמותר לבעל המכולת לפתוח

חנותו באותו הרחוב ובעל המאפי' אינו יכול לעכוב עליו משום שזה עושה בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו. מ"מ כל זה מיירי אם ידוע שבעל המכולת אינו דוחה בעל המאפי' מחיותי, ר"ל, דיכול להיות דיהי' איזה הורדה מסכום הרווח שלו אבל ימשיך להרויח אבל לא כ"כ כמקדם. וגדר זה כבר הגדיר החתם סופר בתשובותיו (חו"מ סי' ס"א) והובא בפתחי תשובה (סי' קנ"ו ס"ק ג'). ועיין בשו"ת אגרות משה (חו"מ סי' ל"ח) שביאר ענין פיסוק כדי חייו שכתב "ופשוט שכדי חייו מיקרי כדרך ההוצאה לאנשים בינונים ממדרגתו בחשיבות וראי' מכדי חייו שהתירו להלוות לנכרים בריבית שהכוונה לכל ההוצאה לא רק למזונות לבד וכן הוא באיסור יורד לחייו שהוא בממעט לו שלא יהי' לו כדי הוצאתו אף שעדיין ישאר לו למזונות מצומצמין".

לפי"ז צריכין חברי המועצת הרבנים הדנים בשאלה הנ"ל לדעת פרטי המצב של הנהגת העסק הנ"ל אם יהי' פיסוק חיותי' ממש כפי שנת' לעיל ואם אחר דו"ח ממומחים המכירים את המצב שיש יכולת למקום לסבול את שתי החנויות הנ"ל אז נראה שאין עיכוב לבעל המכולת לפתוח חנותו. ובסיום דברי נ"ל להעיר תשומת לב מע"כ שאם יהי' איזה דין תורה בין שני הצדדים הנ"ל לפני איזה בית דין המקובל להם והבי"ד יפסוק הדין לפי ראות עיני הדיינים לא כ"כ כמו שכתבתי אין ערעור מצדי כיון שרק חיותי' דעתי להלכה בלי ליכנס למשא ומתן וטו"מ של בעלי דין דיכול להיות שיש עוד פרטים וענינים שלא נמסרו לי.

גדלי' דוב שווארץ

סימן ב עיונים בהלכות מדינה

עם הקמת מדינת ישראל נתגדלה הדרישה על רבנים ובני תורה לעיין בכל בעיות הנהגת המדינה מנקודת מבט התורה ולהשתדל למלא פתרונו. חלקי התורה שהי מסולקים מחיי ההוה ונצטמצמו בתוך כותלי בית המדרש מסיבת אי הגשמתם בחיי החברה הגלותית, נשתחררו מחבלי הצמצום ונתרחב אופק מזהיר לקיומם בחיי המדינה. כל יהודי בארץ ובחו"ל ששאף ועבד ליצירת מדינה יהודית מכיר ששמירת פרצופה היהודית צריכה להתבסס על תחוקה תורנית השואבת השקפתה המשפטית ממעמד הר סיני. האי-דאגה לתביעה חשובה זו, מעמידה העתיד של המדינה בסכנה פנימית שהיא גדולה ביותר מכל הסכנות הלוחצות מבחוץ כי אם לא יכנס הסיסמא החקית של תורתנו הק' להנהגת המדינה עצמה במדה ניכרת אז באריכות הזמן ח"ו יופיע לעולם לא מדינה יהודית בצביון מיוחד אלא איזו מדינה שקלטה בחיי הצבוריים והפרטיים את המבט ההרסני של "והיינו גם אנחנו ככל הגוים וגו'" (שמואל א' ח':כ'). לכן כל עבודת מחקר במקצוע זה לגלות את היכולת המעשית שיש בדיני התורה להתייחס לחיי המדינה בתקופתנו, יש בעבודה זו משום קידוש שם שמים ברבים כיון שיש בה הדרכה להתנער משיטות המשפט של זרים שלדאבוננו כבר חדרו לתבנית המדינה.

לא רבים המה שטיפלו בעניינים האלו באופן רציני ובכובד ראש. לפני חמשים שנה התחיל הרב חיים הירשענזאהן ע"ה להוציא שורה שלימה של ספרים "מלכי בקדש" (ספר מלכי בקדש חלק א' שו"ת בהנהגת הממלכה בישראל על פי דרכי ההלכה הופיע בשנת תרע"ט, חלק ב' בשנת תרפ"א, חלק ג' וד' בתרפ"ג, וחלק ה' וו' בתרפ"ח), ותכליתם לדון בצורת "שאלות ותשובות בהנהגת הממלכה בישראל על פי דרכי ההלכה". החיבורים האלה עוררו התעניינות רבה בעולם התורני כפי הנראה מתוך חליפות המכתבים הרבים שנדפסו בחלקים האחרונים של הספר. עמדת המחבר לקולא בהרבה דברים הנוגעים לענין קדושת מקום המקדש והכניסה לה (חלק א' עמ' 41), הקרבת קרבנות (שם עמ' 37), וגם שאלת החשמל בשבת ויו"ט

(שם חלק חמישי עמ' 19), לא נתקבלה במערכות ת"ח ורבניים בא"י ובתפוצות. מ"מ המחבר סלל את הדרך בדיונין על הענינים המעשיים כגון שאלת הבחירה והמניי לנשים (שם חלק ב' עמ' 12), שביתת פועלים (שם חלק ו' עמ' 37), חופש המסחר וההתחרות (שם עמ' 39) ועוד נושאים הנוגעים לחיי המדינה. בימינו בספר "הלכות מדינה" (ירושלים תשי"ג, חלק ב' תשי"ג, חלק ג' תשט"ו) מאת הרב ר' אליעזר יהודה וולדינברג שליט"א [זצ"ל] חבר בית הדין בירושלים, מכיל בשלשה חלקיו שיצאו לאור מחקרי הלכות וביורוי דינים בדרכי הנהגת השלטון המדיני. חלק ב' של הספר החשוב הזה מיועד למחקרים בדיני חוקי המלחמה והצבא הישראלי.

כותב הטורים האלה ידן במקצת במאמר זה על עונשים ומאסרים בחוקיות המדינה ואע"ג שכבר דנו בזה המחברים הנ"ל, מ"מ, מקום הניחו לי להתגדר בו ולהרחיב הביאור בעצם הענין וכן במסתעפים ממנו.

מבחינת מבט התורה איזה כח יש בממשלת ישראל היום לענוש עונשים ולאסור במאסר? במקורות ההלכה מצינו שני סוגים של תקף משפטי, סוג בתי דין, וסוג מלכות. בזמן הסמיכה הי' דנין הב"ד הקבועים בכל משפטי התורה ובפני הבית הי' דנין דיני נפשות ג"כ בסנהדרין של כ"ג (עיין רמב"ם פי"ד מהל' סנהדרין הל' י"א). בב"ד של סמוכים הי' נוהגים לשפוט ע"פ גדרי דרכי התורה בקבלת עדות והתראה ובבירור המעשה ע"פ הבירורים המקובלים בהלכה. מ"מ לפי המבואר בחז"ל בכמה דוכתי (סנהדרין מ"ו ע"א, יבמות צ' ע"ב) יש עוד כח בב"ד: "א"ר אלעזר בן יעקב: שמעתי, שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה – אלא לעשות סייג לתורה; ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לב"ד וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך – אלא שהשעה צריכה לכך; ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך – אלא שהשעה צריכה לכך".

לפי הרמב"ם (הל' סנהדרין פרק כ"ד הל' ד') נראה שזהו דוקא בב"ד סמוך שיש בכחו לעשות מגדר מילתא אפי' בדיני נפשות, אבל כתב הרמב"ם (שם הל' ה') עוד: "וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהי' קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהי' אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו". מלשון הרמב"ם בהלכה זו נראה דכח ב"ד שולט בכל מקום ובכל זמן אפי' בב"ד שאינו סמוך, וע"ש מקורו בנושאי כליו.

אכן פוסקים אחרים לא חילקו בין דין סמוך לאינו סמוך. הטור כתב (ח"מ סי' ב'): "אף ע"פ שלא הי' דנין בחוצה לארץ דיני נפשות ודיני מכות ולא קנסות אם ראו בית דין שצורך שעה הוא שהעם פרוצים בעבירות דנין בין מיתה בין ממון בין כל מיני עונשין. ואם הוא אלם חובטים אותו על ידי עכו"ם ואומרים לו עשה מה שישראל אומר לך וכתב רב אלפס בפרק הגוזל בהא דקנסיי רב נחמן לההוא גברא דגזלן עתיקא הוה ש"מ דקנסינן בכי האי גוונא אפילו בח"ל.

ודוקא גדול הדור כמו רב נחמן דחתני דבי נשיאה הוה וממונה לדון ע"פ הנשיא או טובי העיר שהמחוס רבים עליהם אבל דיני דעלמא לא וכו" (ע"ש בב"ח שטרח להשוות דעת הרמב"ם עם הרב אלפס והטור).

עיינ בשו"ע שהעתיק כמעט כל לשון הטור הנ"ל להלכה והרמ"א הוסיף: "וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, מכין ועונשין, והפקרן הפקר כפי המנהג; אעפ"י שיש חולקין וס"ל דאין כח ביד טובי העיר באלה, רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם, אבל אינן רשאים לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, או להפקיע ממון שלא מדעת כולם, מכל מקום הולכין אחר מנהג העיר; וכל שכן אם קבלום עליהם לכל דבר, כן נ"ל וכו". בעל הסמ"ע הביא סמוכין לכח הצבור מדברי הקדמונים (סי' ב' ס"ק י'): "המרדכי רפ"ב דב"מ בשם תשובת רבינו גרשם כל מי שמתמנה על הצבור הוא כאביר באבירים ויפתח בדורו כשמואל בדורו וכל מה שעשה עשוי וכ"כ הרשב"א [בתשובה ח"א] סי' תשכ"ט דכל ציבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתיקנו כמה תקנות לכל ישראל". בפ"י אופן קבלת הצבור לדון הביא הסמ"ע תנאי אחד (שם ס"ק י"ד): "דאין רשאין בני העיר לקיים שום דבר היכא שיש דיין מומחה או אדם חשוב בעיר, וכ"כ רבינו והמחבר לקמן בסוף סימן רל"א, וי"א דוקא בדבר שהוא קנס, וכ"ז הביא ד"מ ע"ש".

כעין זה כתב הפתחי תשובה דדעת רוב הראשונים היא דאין שום תקנה או תנאי מצד בני העיר מועיל בלי הסכמת החכם החשוב שבעיר. ועיין עוד בערוך השלחן (חו"מ סי' ב' ס"ק ב') לשונו המדויק בזה.

הנה לפי כל החומר הנ"ל חזינן דאע"ג דאין עיכוב מצד סמיכה וגם מסיבת חסרון בנין בית המקדש שב"ד יענשו וימיתו לפי צורך השעה מ"מ זה דוקא אם קבלת הב"ד נעשה בהסכמת החכמים החשובים שבעיר, א"כ הערכאות החילונית שבמדינת ישראל אין להם מעמד חוקי בתורת ב"ד לשפוט ולענוש כיון שיש במדינה הרבה גדולי ישראל ות"ח מובהקים הראויים לדון והערכאות האלו נעשו שלא בהסכמתם.

אמנם יש להערכאות האלו מקום אחיזה ע"פ הלכה אם נדון עליהם מבחינת הסוג השניה שהזכרנו לעיל, דהיינו מכח שיפוט הממשלה.

הרמב"ם פסק (הל' מלכים פרק ג' הל' ח'): "כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו, כשמעי בן גרא, ואין למלך רשות להרוג אלא בסיף בלבד, ויש לו לאסור ולהכות בשוטין לכבודו, אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל". וביאר הרדב"ז שם: "והאי מלך היינו שהומלך על פי נביא או שהסכימו עליו כל ישראל אבל אם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו והממרה

את פיו לא נקרא מורד במלכות". הלאה כתב הרמב"ם (שם הל' י'): "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם".

המהר"ץ חיות (בספרו תורת נביאים פרק ז', ע"ש שהאריך להקשות בענין הדין של מורד במלכות שלא נאמר מקור בתורה רק מקורו מקרא דיהושע) הקשה על דברי הרמב"ם הללו דמהיכן הוציא הרמב"ם דיש רשות למלך לאסור ולהכות בשוטים לכבודו אם לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל, ואם יש לו רשות על חיי העם מכ"ש על ממונם. המהר"ץ חיות ביסס תירוצו על כלל גדול בהבנת משפטי המלוכה. כל משפטי המלוכה הם רק ענין התקשרות בין המלך להעם ועל אופנים הללו נאותו הצדדים והעם התרצו לוותר [על] הונם ורכושם לטובת הכלל להיות דבר אחד לדור אשר יצא לפניהם וילחם מלחמותיהם. ונחוץ הדבר ג"כ כי בשעת מלחמה יהי פורץ לו גדר בשדה אחר, וגם מותר להציל עצמו בממון חבירו לצורך כי המלך כולל כל האומה ובו תלוי טובת המדינה, ואף בדבר שאינו נוגע רק לכבודו לבד הוא ג"כ הטבה כללית להעם. אם ממלכתו מקושט בכל מיני כבוד והדר אזי נצמח מזה הטבה כללית ותועלת עצום כי יגורו ויפחדו ממנו יושבי קצות הארץ.

ועתה כיון דלא וותרו [על] הונם ורכושם רק לצורך ולתועלת המדינה שוב הדבר מובן מעצמו דהיכי שלא נראה שום צמיחת פעולה מלקיחת הונם שוב חזר דין תורה למקומו ועל אופן זה לא נתרצו הצדדים. אזי המלך לא נופל הוא משאר האנשים אשר תורת ד' היא חלקם ואסור להרחיק ממנו אף כחוט השערה. ומה שהסכימו העם ג"כ על נפשם וחייהם כי כל איש אשר ימרה את פי המלך יהי רשות ביד המלך להורגו. אע"ג דאין אדם מושל ושולט על חיו ואסור לאבד עצמו לדעת (ב"ק צ"א ע"ב), מ"מ כיון דקי"ל דרודף שרודף אחר חבירו להורגו הנה דמו מסור ביד כל אדם (עיין רמב"ם פרק א' מהל' רוצח ה"ו), וכן נמיו כיון שממשלת המלך היא הטבה כללית לכל העם, ובפרט שרוצה למרוד ולהרוס יסודי החברה והנהגה הישרה, הנה נקרא רודף כיון שמן מרידה יוכל להסתובב מלחמות והריגות ושפיכות דם נקיים. מפני זה יש להכלל רשות על חיי הפרטים, כיון שרודף ורוצה לנתץ ולהשבית שלום החברה וזה שמורד במלך רודף אחר כללית האומה וכן בענין תקון העולם ג"כ נתרצו העם בזה משום טובת הכלל לתיקון המדינה. אלה הם תמצית דברי המהר"ץ חיות בשינוי לשון קצת (בספרי "דברי רגש" שי"ל בשנת תשכ"ט בהערות למס' ב"ב דנתי קצת בסברא דומה לזו בדיני מלך).

באמת יש להביא סעד לסברא הנ"ל שכח המלכות בא מהסכמת העם. בהלכות גזלה ואבדה (פרק ה') הביא הרמב"ם כמה דינים של דינא דמלכותא

דינא במלך נכרי ובסוף פסק (הלי י"ח): "במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדונייהם והם לו עבדים, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין, וכן מלך זה וכל עבדיו גזלנין לכל דבר". היוצא מזה שתוקף הממשלה החוקית בא מהסכמת החברה למלכות, לא בישראל בלבד כפי דברי המהר"ץ חיות, אלא אפילו בממלכות עכו"ם ג"כ.

בספר הלכות מדינה (חלק ג' שער ג' פרק ב') צעד המחבר בדרך זו בפתרון כמה שאלות אקטואליות בעניני המדינה וסמך עוד על מה שכתב מרן הרב קוק זצ"ל בספרו "משפט כהן" (סי' קמ"ד סעיף כ"ב), דכל דבר כללי הנוגע לאומה וגם כל תיקון של הוראת שעה לגדור בפני עושה עוולה הכל הוא בכלל משפטי המלוכה שיש רשות למלך להתנהג בהם כפי ראות עיניו, וכן כי בזמן שאין מלך כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה, ואותם שהוסכמו בעמדתם לכתחילה בשביל האומה בהנהגתה הכללית עם הארצות פשיטא דלא גריעי מראשי גלויות שבבבל. וע"כ לא הוצרך קרא לרבות ראשי גלויות שהם דוקא מיהודה ומבית דוד אלא להורות דאפי' בגלות יש להם כח של עמידה במקום מלך ישראל אבל כשמתמנה מנהיג האומה לכל צרכי בענין מלכותי ע"פ דעת הכלל ודעת ב"ד ודאי עומד הוא במקום מלך לענין משפטי המלוכה הנוגעים להנהגת הכלל. מסקנת המחבר היא דבנוגע לדברים שחל עליהם דינא עבירה היא ע"פ תורה לעבור על איזה חק מהחוקים שהכנסת או הממשלה חוקקת. [ועיין בר"ן נדרים דף כ"ח שהביא דעת התוס' בענין דינא דמלכותא וכו'].

לכן בסיכום כל הנ"ל בלי להרבות בדקדוקים יוצא לנו דלפי דעת התורה יש לממשלת מדינת ישראל כח חוקי לאסור ולענוש כדי לשמור על תיקון חיי החברה בתוך המדינה. אמנם לפי מה שרמזתי בהתחלה דברי המצב בדברים האלה צריך תיקון גדול [ש]לדאבוננו ערכאות הממשלה מבוססים על יסודות המשפט הטורקי והאנגלי שנשארו אחרי שלטונות זרים בארץ ישראל והדבר מסור לכל יהודי שספג בתוכו מדת אהבת התורה משולבת עם אהבת הארץ להשתדל להעמיד את הממשלה וערכאותיה על יסודי תורתנו הק'.

בתור סיום כדאי להזכיר מה שכתב הראשון לציין, הרב הגאון ר' בן ציון חי עוזיאל זצ"ל ביחס לשאיפה זו בחיי המדינה: "זאת היא תפארתנו סוד קיומנו והצלחת מדינתנו, שתהיי לאור כל העמים והצלחתם, להשרות משפט ושלוש אמת בארץ, ומהרה תחזינה עינינו בבנין ירושלים שבה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, בלשכת הגזית אשר במקדש ד' בירושלים, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לדי' המלוכה" (מתוך מכתב הובא בספר הלכות מדינה חלק ג' שער ט' פרק א').

סימן ג

בענין מיינוי וירושה ברבנות

ז"ל הרמב"ם (הל' מלכים פ"ח הל' ז'), כשמעמידין המלך מושחין אותו בשמן המשחה שנא' ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם שהמלכות ירושה שנא' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדיל כמו שעשה יהוידע ליואש. וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה. והבן הגדול קודם לקטן ממנו, ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם. והוא שיהי' הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. הי' ממלא ביראה אע"פ שאינו ממלא בחכמה מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו. וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל וכו' ... עכ"ל.

ועיין בהגהות מיימוניות אות ב' שהביא מקור לדברי הרמב"ם וז"ל, בספרי שנינו הוא ובניו שאם מת עומד בנו תחתיו מניין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם ת"ל בקרב ישראל כל שהוא בקרב ישראל בנו עומד תחתיו, ובת"כ תניא ובנים לא הי' להם הא אם הי' להם בנים הי' קודמין אע"פ שלא הי' שקולין כאלעזר ואיתמר שכל הקודם בנחלה הוא קודם בכבוד ע"כ. בפסיקתא מוסיף ובלבד שיהא נוהג כמנהג אבותיו ע"כ. ובירושלמי דהוריות מלך שמת כל ישראל ראויין למלוכה, חכם שמת אין לו כיוצא בו. ובמס' שמחות מלכים מתים מניחין כתריהם לבניהן, עשירים מתים מניחין עשרם לבניהן וכו'. עוד תניא בת"כ לכהן תחת אביו מלמד שהבן קודם לכל אדם אע"פ שאין ממלא מקום אביו ת"ל ואשר ימלא את ידו, בזמן שממלא מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם אם אינו ממלא מקומו של אביו יבא אחר וישמש תחתיו ועיין בפרק הנושא (דף ק"ג) עכ"ל.

ובכסף משנה הביא ג"כ מהמקורות הנ"ל על מה שכתב הרמב"ם הי' ממלא ביראה וכו' ציטט מכתובות התם (פרק הנושא דף ק"ג ע"ב) "אמרו שכ"ג לא

היי ממלא מקום אבותיו ואפ"ה מינהו תחתיו ופריך התם ורבי מ"ט עביד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה, ביראת חטא ממלא מקום אבותיו היי".
 הנה ראיתי בערוך השלחן העתיד (הלי' מלכים סי' ע"א סעי' י"ב) שכתב על דברי הרמב"ם הנ"ל והספרי וז"ל, ודע דכל זה הוא בענייני התמנות ושררות כמו כהונה גדולה ונשיאות וגבאות וכיוצא בזה, אבל דבר שעיקרו הוא התורה כמו רב הקהלה או ראש הישיבה אין בזה דין קדימה לבן שאין התורה בירושה. ולענ"ד דלכן לא נתמנה אחד מבני משה רבינו תחתיו מפני שאין התורה בירושה, ולכן גם יהושע שעיקר עסק שלו היתה התורה לא ירש יורשו אחריו, אך יהושע לבד זה שלא הי' לו בן, ולכן בשארי מינויים אם רק ממלא מקום אביו ביראת שמים אע"פ שבחכמה אינו ממלא מקומו לית לן בה, אבל כל שהעיקר הוא עסק התורה פשיטא שאין ממנין בנו אחריו אא"כ ממלא מקומו בשני הדברים ביחד בחכמת התורה וביראת שמים עכ"ל.

ובערוך השלחן (או"ח סי' נ"ג סעי' כ"ז) האריך לבאר עוד בענין זה בנוגע מה שכתב הרמ"א בסעי' כ"ה אודות ש"ץ שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים אע"פ שאין קול בנו ערב כקולו אם ממלא מקומו בשארי דברים בנו קודם לכל אדם ואין הצבור יכולים למחות בידו. והביא שם דברי הספרי הנ"ל ומבאר הכוונה שדינו של הרמ"א מתשובת הרשב"א (סי' ש') שהביא דברי הספרי ועיקר תשובתו היתה לפי שהי' המנהג במקומות אלו כן שהבן ימלא מקום אביו ושכך התנו עמו בשאלה זו שם שמי שירצה יקח לעזור לו וקבלו אותו לש"ץ על כל ימי חייו וע"ש והרמ"א לא הזכיר מזה מאומה ובעל ערוך השלחן הסביר וז"ל (סעי' כ"ח-ל').

"ונ"ל דבאמת דברי הספרי אינו ענין כלל לשכירות ש"ץ ורב דהספרי לא דיבר רק בפרנסים שמעמידין אותם לכבוד בעלמא אבל כשצבור שוכרים ש"ץ בשכירות מה שייך לומר שבנו קודם והרי יכולים לומר לך רצונינו ליתן מעות ולא לבנד ואטו יש למעות חזקה והרי בפוסק מעות לחתנו ומת חתנו ונפלה ליבום שהתורה גזרה כן ועכ"ז שנינו ברפ"ו דכתובות שיכול לומר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשר ליתן ק"ו לעושים כתב עם ש"ץ או רב שישלמו לו כך וכך לשנה איך נכוף אותם שישלם לבנו אף אם ממלא מקום אביו וכ"ש אם הכתב הוא לכך וכך שנים ולכן זיכה הרשב"א לש"ץ זה רק מטעם מנהג שלהם כמ"ש ולסיוע בעלמא הביא מספרי. ולכן רבינו הרמ"א לא כתב דין זה שבנו קודם כשמת האב ורק בזה פסק כשמינו אותו לכל ימי חייו או אפילו במינוהו לזמן אלא שכן מנהג העולם שאין מסלקין בכלות הזמן והוי כשכירות לעולם וממילא הוי כהתנו שכשיצטרך לסיוע כדרך בני אדם שמזקינים או יחלו לפרקים שיקח לו עזר כפי רצונו ועתה ממילא שבנו קודם כשראוי לכך אבל כשמת ודאי אין הציבור מחויבים לקבל הבן אא"כ רוצים ובוחרים בו עתה ולא מפני הירושה [עמג"א סקל"ג ודו"ק].

"ובהתמנות רבנות לבד הטעם שנתבאר לא שייך ירושה בתורה ולכן מצינו בחז"ל שמי שהיה ראש גולה לא היה בנו יורשו כמו שמצינו בהזוגות בפ"א דאבות וכן בחכמי הגמרא כמו רב הונא היה ראש גולה ואחריו היה רב חסדא אף שלרב הונא היה בנו רבה בר רב הונא והרבה כיוצא בזה וזה שמהלל ואילך ירשו הנשיאות עשו כן תקנה להעמדת התורה מפני הורדוס וסייעתו [עמג"א שם] מיהו אם באמת הבן ממלא מקום אביו ראוי לאנשי העיר להקימו על מקום אביו וכן ראוי לזרעו של אברהם, עכ"ל הערוך השלחן.

וכבר האריך בשו"ת החתם סופר (או"ח סי' י"ב-י"ג) בענין הנ"ל אם שייך ירושה ברבנות ושם בסימן י"ב נראה דעתו כדעת המהרשד"ם בתשובה (סי' פ"ה) ומייתי לי' המג"א (סוס"י נ"ג) שרבנות אינה בירושה ומייתי לי' מש"ס יומא דשלשה כתרים הם כתר מלכות וכהונה ומורישים לבניהם אבל כתר תורה הפקר הוא יעווי"ש. וקשה עכ"פ מנ"ל מקרא להפקיר כת"ר הא כתיב בקרב כל ישראל לרבות כל מינוי ישראל אע"כ מדאיצטריך בכה"ג קרא יתירה ומדמעטינן נמי משוח מלחמה ש"מ דוקא מינוי של שלטונים אבל של קדושה והוראת התורה אינה בירושה לבניהם כלל, וכן פשיטא לי' להרמ"ע בעשרה מאמרות דמייתי מג"א שם לפסק הלכה וכו', ע"ש.

אמנם בסימן י"ג אחר שחזר על דבריו הנ"ל שברבנות אין דין ירושה חזר והגדיר הענין באופן אחר בנוגע לחילוק הזמנים וכתב שם בסוף דבריו וז"ל, ואמנם היום חזרתי ועיינתי בזה לקיים דברי הרמ"א סי' רמ"ה, דודאי נשיא התורה בזמן חז"ל היה כעין מינוי קדושה לבד לא שירות וזה איננו בירושה, אך עכשיו הוא כמשועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"ץ ואטו מפני שהוא ג"כ שר בתורה מגרע גרע, הרי קמן דמהלל ואילך אף על פי שהיה נשיא תורה מ"מ כיון דפתיך בהו ג"כ זכר למלכות ב"ד ירשו בניהם ה"נ דכוותיה, וב"ה שזכיתי להפך בזכותי דת"ח ובניהם אחריהם. אך מ"מ בענין רבנות דמדינה שעיקרו שיהי' גדול מכל רבני המדינה ושישאלו ממנו ועל פיו יצאו ויבואו, ואם איננו גדול מהם בודאי לא יועיל ירושת אבותיו ואי גדול מכולם אזי אפילו איכא בעלמא גדול מזה מ"מ זכות אבותיו יעמדו לו להקדימו, אבל אי איכא במדינה גדולים ממנו אי אפשר לומר שיש לו קדימה וכו', עכ"ל הצריך לענינו.

ונראה מדברי הח"ס שכיון שנסתנה פני הרבנות לענין של שיעבוד ושירות אז שייך ענין ירושה משא"כ במינוי רב גדול על כל המדינה כיון שתפקידו להשיב על כל עניני הוראה ששואלים שאר רבנים. ולפי דברי הערוך השלחן ממנין הבן במקום אביו אם ממלא מקום אבותיו וכן ראוי לעשות ולא מסיבת דין ירושה כנ"ל.

ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' ש"ב) דן בשאלה לברר דין רב בעיר שנתבקש בישיבה של מעלה והלך לעולמו, והניח בן ראוי למלא מקומו וגם חתנו בעל בתו ראוי למלא מקומו, והבן ההוא לא רצה לקבל על עצמו עול הרבנות אם

חתנו יורש גדולתו באשר בעיר מחלוקת שרבים וכן שלמים רוצים בחתנו ההוא, ולעומת זה צד כנגדם רוצים באחר מן העיר ההיא, ועל שאלה זו האריך הגאון המחבר בקונטרס "שש מעלות לכסא". ובתוך המשא ומתן של הקונטרס הנ"ל בדברי הרמב"ם הנ"ל בהל' מלכים בענין ירושת מלך וכל המנויין בישראל ואח"כ באות ל' הזכיר דברי החתם סופר הנ"ל והשיג עליו בכמה דברים בפרט כנגד שיטת החת"ס שרבנות אינה בירושא. והוא סובר שדין רבנות כמו מלך שבנו יורשו והביא רא"י מפוסקים קדמונים.

וז"ל האבני נזר (אות ל"ט), ובעיקר הדין מפורש בתשובת הריב"ש סי' רע"א ובמב"ט חלק ג' סי' ר' דמינוי תורה בנו קודם. ובריב"ש הביא שם הא דספרי גבי מלך. והא דת"כ גבי כ"ג ודברי הרמב"ם בהל' מלכים, וכן כמב"ט סי' רע"א ובמב"ט ח"ג סי' ר' ודלא כמהרשד"ם. וכבר עשה מעשה הרב הגדול המקובל האלקי מהר"ש אלקבץ בצפת שאחר שהסכימו כל בני הקהל על מהר"ם אלשיך להושיבו בראש והתחילו לחתום, מנעם המהר"ש אלקבץ הנ"ל עד שיגדיל בנו של הרב מו"ה אברהם שה"י חכם הקהל, וכאשר ה"י בן י"ג שנה הושיבוהו בראש. ואף שמהר"ם אלשיך ה"י אז בן ששים שנה, כן כתב בגינת וורדים שם. הנה שהשוה חכם הקהל לדין מלך והמתין לבנו הקטן עד שיגדיל, וקי"ל בכל מקום מעשה רב, וכ"ז דלא כהרשד"ם [ולפנינו יתבאר שגם מהחכם בעל עשרה מאמרות אין רא"י לדין] עכ"ל.

וע"ש הלאה בדבריו באותו הקונטרס (אות נ"ד) להדגיש דיש דין ירושה ברבנות וז"ל, "בקיצור, יש ג' טעמים בנידון דידן להעמיד הירושא ברבנות. "הא', דכל ראיות החת"ס סתורים וסתומים, ומהרשד"ם והרמ"ע מיעוטא נגד הריב"ש והמב"ט ומהר"ש אלקבץ. בפרט שהריב"ש הוא מתקיפי קמאי והרא"י שהביא מהרשד"ם מתה"ד אינו רא"י לרבנים שבזמנינו כנ"ל. והרשד"ם גופי' כתב בתשובה אחת והוא בתשובת אבקת רוכל סי' ר"א דמונה לדין ולהורות בנו יורש גדולתו, דה"י שאלה בחכמים שנתקצבו ונידו ששום חכם שלא הגיע לארבעים שנה יהי' רשאי לדין ולהורות אם עשו כהוגן אם לא. וכתב שם וז"ל, ועוד כיון שיש החכמים הבחורים מי שהי' זקינו רב וגדול ודין אז בנו יורש גדולתו כמ"ש הריב"ש ז"ל אפי' לא החזיק מו"ה יוחנן אלא שעתה תחלת המינוי כו' עד ובלבד שינהגו מנהג אבותיו עכ"ל. ואיך יעלה על הדעת לעכבו מלירש נחלת אבותיו כ"ש לגזור נידוי על ככה, זה דבר שאין לו שחר. צא ולמד מחכמי המשנה שמינו את ראב"ע לנשיא בזמן שהי' בן י"ח שנה אע"פ שהי' נמצאים חכמים גדולים ממנו בחכמה ובשנים ר"ג עצמו ור' יהושע ור' אליעזר ור' ישמעאל ור' טרפון, וכמה חכמים גדולים ממנו בחכמה ובשנים כדאיתא בפ"ק דזבחים ובפ"ק דידיים.

"הב', גם מהרשד"ם מודה דנגד שוה לו הוא קודם כמ"ש בתשו' גינת וורדים לדעתו. רק אם אחר גדול משום צדק צדק תרדוף. ובנ"ד יש עוד טעם יען

שחתן הרב הוא כהן מיוחס דור אחר דור רב בן רב גאון בן גאון עד רבינו הגדול הש"ך ז"ל אשר הפוסקים קורין אותו בשם כהן גדול שפתיו ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. ראה בפר"ח סי' צ"ח סעי' ב'. ובדאי כהן אמת הוא. ואיתא במס' יומא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי או דאתי משבט יששכר ומסיק אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן. ולאחר שגלו עשרת השבטים רק שבט לוי מסקי שמעתתא אליבא דהילכתא והוי בכלל צדק צדק תרדוף ליקח את זה. וגם הרמ"ע מודה בממלא מקום אבותיו בחכמה ג"כ, וגם זה כן. וחמיו הרב ז"ל תמיד הי' מרגלא בפומי' חתני זה הוא תיבת ספרים שלי כמו שהעידו רבים.

"הג', שהרבנים שבזמנינו דין מלך להם לענין ירושה הואיל ואין סמוכין והדין רק להנהגת המדינה וכן נתפשטה הוראה בכל העולם שהבן שהוא ראוי לאותה איצטלא זכה בירושת אביו ברבנות, ותו לא מידי." עכ"ל האבני נזר. ועיין בס' דברי גאונים (כלל צ"ד סעי' י"ג) בענין זה אם הבנים קודמים למלאות מקום אבותיהם שהראה מקום לכמה שו"ת וביניהם שו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ק סי' רט"ז) ובשו"ת אמרי יושר (סי' צ"ה ועוד), דנראה דדעתם נוטה שיש דין ירושה במשרת רבנות. וכן מצאתי בפסקי דינים לבתי דינים אזוריים בישראל (חלק ד' עמ' 206) דיון בזה ובין כמה מקורות שהבאנו לעיל מהספרי והרמב"ם הזכירו דברי בעל אבני נזר הנ"ל ונקטו שיש דין ירושה ברבנות וכן עיין בשו"ת חתן סופר (סי' ק"ק"ג) ועיין בשו"ת אבן יקרה (חלק או"ח מהדו"ק סי' ב"ז) דנראה ג"כ שסוברים שיש דין ירושה ברבנות.

ובספר משנת יעבץ לגאון המנוח הרב יעקב בצלאל זולטי זצ"ל ראב"ד דירושלים (יו"ד סי' ל"ו) הסביר את כל השקלא וטריא בענין זה על חקירה זאת – די ש להסתפק בהא דבנו עומד תחתיו אם זהו דין ירושה מתורת ירושת נחלה דהבן יורש את שררת אביו כשם שיוורש כל נכסי אביו, או דזה אינו דין ירושה ממש אלא דזהו דין ירושה לחוד דבנו קודם לכל אדם. והיינו דאם באים למנות אדם אחר על שררת המת הרי לבנו יש זכות להתמנות מכל אדם, ויש בזה נפקא מינה לדינא אם היורש צריך מינוי מחדש, דאם נאמר דזהו דין ירושה מתורת ירושת נחלה דזוכה בשררת אביו כשם שזוכה בנכסי אביו, א"כ אינו צריך מינוי מחדש דהרי זכה בשררת המת מתורת ירושה, אבל אם נאמר דאין זה דין ירושה ממש אלא דלירוש יש רק זכות קדימה מכל אדם להתמנות על שררת המת, א"כ הוא צריך מינוי כאילו הי' אדם אחר מתמנה.

עיין שם שהאריך לבאר צדדי החקירה מכמה ראיות מש"ס וראשונים ובפרט שהסביר דביסוד דבר זה פליגי הבבלי והירושלמי דאיתא בכריתות (דף ה' ע"ב) אמר מר אין מושחין מלך בן מלך מנלן אמר רב אחא בר יעקב דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ירושה היא. ומשמע דסברא היא הא דמלך בן מלך אינו טעון משיחה משום דזכה במלכות מתורת ירושה. אמנם

השיטה מקובצת שם כתב דבירושלמי סוטה (פ"ח ה' ג') מפיך מקרא דמלך בן מלך אינו טעון משיחה, דכתיב קום משחהו כי זה הוא, זה טעון משיחה ואין בנו אחריו טעון משיחה, ולכאורה צ"ע דלמאי בעינן קרא הלא סברא היא דאינו צריך משיחה משום דזכה במלכות מתורת ירושה כדאמר"י בכריתות. ואשר נראה לומר בזה דשיטת הירושלמי היא דלא שייך כלל תורת ירושה במנויים דלאו ממון הוא שאפשר להורישו, אלא דיש בזה דין ירושה מיוחד דבנו קודם לכל אדם והיינו דלבנו יש זכות קדימה מכל אדם להתמנות על שררת המת אבל הוא צריך מינוי מחדש כאילו נתמנה מתחלה, א"כ הייתי אומר דצריך גם משיחה לכן יש מיעוט מיוחד דאין בנו טעון משיחה. ולפי זה נמצא דמינוי של בי"ד הגדול הוא צריך כיון דליכא דין ירושה על עצם המלוכה אלא דיש לו רק זכות קדימה מכל אדם להתמנות על שררת המת, א"כ הוא צריך מינוי בי"ד הגדול כאילו נתמנה בתחלה לא ע"י ירושה. אולם שיטת הבבלי היא דיש דין ירושה במנויים מתורת ירושת נחלה.

א"כ שפיר אמר"י דסברא היא הא דמלך בן מלך אינו טעון משיחה משום דירושה היא, ולפי"ז נמצא לשיטת הבבלי דמלך בן מלך אינו צריך גם מינוי של בי"ד הגדול כיון דזכה במלכות בירושה, וכמש"כ הרמב"ם דאין מעמידין מלך בתחלה אלא עפ"י בי"ד של שבעים זקנים, אבל מלך בן מלך אינו צריך מינוי של בי"ד הגדול וכו' ע"ש עוד בדבריו דהספרי דצריך מינוי סובר כשיטת הירושלמי הנ"ל דליכא דין ירושה במנויים מתורת ירושת נחלה אלא דזהו דין ירושה מיוחד שיש לבנו זכות קדימה מכל אדם והוא צריך מינוי ויש מזה קיום מצות שום תשים, אבל ההלכה כשיטת הבבלי וכמש"כ הרמב"ם דיש דין ירושה במנויים מתורת ירושה א"כ אין היורש צריך מינוי וכו' וע"ש שהביא דברי החינוך (מ"ע תצ"ז) שהיורש אינו צריך מינוי ע"ש.

הנה מכל החומר הנ"ל שבאתי רק כמלקט מן הקוצרים נראה דרוב פוסקים סוברים דברבנות יש דין ירושה כמו שנתבאר לעיל וכן הורו המחברים בתשובותיהם בענין זה.